

حکایت‌های عبید زاکانی (۲)

سلطان و بادمجان

(گروه سنی کودک و نوجوان)

گردآوری و تألیف:

محمد شیخ‌الاسلامی

تصویرگری

محمدحسین صلواتی

ویراستار:

هادی عبدی

سرشناسه	شیخ الاسلامی، محمد، ۱۳۷۱ -، گردآورنده
عنوان و نام پدیدآور	سلطان و بادمجان (گروه سنی کودک و نوجوان) / گردآوری و تألیف محمد شیخ الاسلامی؛ تصویرگر محمدحسین صلواتیان؛ ویراستار هادی عبدی
مشخصات نشر	تهران: انتشارات آریان، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۴۰ ص: مصور.
فروست	حکایت‌های عبید زاکانی؛ ۲.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۸۶۸۸-۸۴-۶ دوره؛ ۹۷۸-۶۰۰-۸۶۸۸-۰۱-۴
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.	
موضوع	عبید زاکانی، عبدالله، ۷۷۲ ق.
موضوع	Ubayd Zakani, Nizam al-Din
موضوع	عبید زاکانی، عبدالله، ۷۷۲ ق. - اقتباس‌های
موضوع	داستان‌های طنزآمیز فارسی - قرن ۱۴
موضوع	Humorous stories, Persian - 20 th century
شناسه افزوده	صلواتیان، محمدحسین، ۱۳۴۰ -، تصویرگر
شناسه افزوده	عبدی، هادی، ۱۳۶۳ -، ویراستار
رده: ی کنگر	۱۳۹۶ اس ۲۶۳۳/ی ۸۳۴۹ PIR
رد ندی دیو	۸۷۳/۶۲: [ج]
شماره . سناس	۵۰۱۷۱۳۰

نام کتاب	سلطان و بادمجان
گردآوری و تألیف	محمد شیخ الاسلامی
تصویرگر	محمدحسین صلواتیان
ویراستار	هادی عبدی
چاپ و صحافی	معرفت/ جدی
نویت چاپ	اول، ۱۳۹۶
شمارگان	۵۰۰ نسخه
قیمت	۱۹۰۰۰ تومان
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۸۶۸۸-۸۴-۶
شابک دوره	۹۷۸-۶۰۰-۹۸۷۹-۰۱-۴

تهران: خیابان انقلاب، خیابان فخر رازی، کوچه فاتحی داریان، پلاک ۶، طبقه اول

تلفن: ۶۶۹۷۱۳۴۴ - ۶۶۴۰۰۲۳۵

پست الکترونیک: info@arayanbook.com سایت: www.arayanbook.com

« حق چاپ و نشر مجدد این اثر برای انتشارات آریان محفوظ است. »

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۷	مَ مَه
۱۳	دعوی ندای
۱۴	چشم درد
۱۵	سر کچل
۱۶	اسم پدر
۱۸	دراز گوش قراضه!
۲۰	دراز گوش کجکی!
۲۱	لکه سیاه
۲۲	به زین چه کنم؟!
۲۴	پیامبر زن
۲۶	ماجرای سه ماهی
۲۸	سلطان و بادمجان
۳۰	بدشکل
۳۱	این مار نیست!

مقدمه

عبید زاکانی کیست

دربارهٔ شخصیت و وقایع زندگی عبید زاکانی اطلاعات کاملی وجود ندارد. شرح احوال و تاریخ دقیق ولادت و وفات این سرزاده لطفه خیرای، مانند بیشتر بزرگان علم و ادب این سرزمین در پردهٔ ابهام مانده است. فقط از برخی قرینه‌ها و شواهد می‌توان به بخشی از آن راه یافت.^۱

آگاهی ما دربارهٔ وی به معلوماتی که حمدالله مدنی، مؤلف تاریخ گزیده (تألیف به سال ۷۳۰ هـ.ق.)، همشهری و معاصر عبید، در یکی از حواشی دربارهٔ او نوشته محدود می‌شود. پس از حمدالله مستوفی، دولت‌شاه سمرقندی در تذکرهٔ خود که به سال ۸۹۲ هـ.ق. تألیف کرده، شرحی آمیخته به افسانه دربارهٔ زندگی و شرح حال عبید زاکانی نوشته است و در نهایت عبدالله افندی، مؤلف کتاب ریاض العلماء، (تألیف ۱۱۰۶ هـ.ق.) به نکاتی دربارهٔ زندگی وی اشاره کرده است که اگرچه در باب عصر عبید به اشتباه عظیمی دچار شده، معلومات گران‌بهای دیگری دربارهٔ برخی تألیفات او ذکر کرده است. دیگر مؤلفان، هرچه در باب عبید نوشته‌اند، همگی از اطلاعاتی است که این سه منبع در اختیار آنان گذاشته است.

۱. رک. مقدمه کلیات عبید زاکانی، نوشته پرویز اتابکی، عباس اقبال.

به‌گفته حمدالله مستوفی، عبید از خاندان زاکانیان است. زاکانیان شاخه‌ای هستند از عرب بنی خفاجه که به قزوین مهاجرت کرده و در آن‌جا ساکن شده بودند. از این خاندان دو شاخه بسیار مهم به شهرت رسیدند که گروهی از آنان اهل دانش و علم و حدیث بودند و گروهی که املاک و اسباب فراوان داشتند. نام کامل وی، مولانا نظام‌الدین عبیدالله زاکانی است که به‌راستی یکی از ستارگان فروزان آسمان شعر و ادب ایران و از بزرگ‌ترین لطیفه‌پردازان چیره‌دست روزگار است.

ذوق و هنر شاعرانه عبید زاکانی

عبید در انواع شعر از جمله قصیده، غزل، رباعی، مثنوی، قطعه، ترکیب‌بند، ترجیع‌بند و تضمین به آسانی و به‌راستی و به‌راستی داد شعر و شاعری داده است.

* در این بخش به ذکر چند بیت از قصاید و غزلیات و قطعات و ترکیب‌بند می‌کنیم: قصیده‌ای از حافظ در مدح ابواسحاق:

سپیده‌دم که صبا بوی لطف جان گیرد
چمن ز لطف هوا نکته بر جان گیرد
هوا ز نکه گل در چمن تنقوس گردد
افق ز عکس شفق رنگ گلستان گیرد
نواي چنگ بدان سان زند صلاي صبح
که پیر صومعه راه در مغان گیرد

تا پایان قصیده ....

قصیده‌ای از عبید زاکانی در مدح ابواسحاق:

سپیده دم علم صبح چون روان کردند
مدبران امور فلک ز راه ختن
به صد لباس برآمد سپهر بوقلمون
ز مهر بر سر آفاق زرفشان کردند
به تیرگی ز حبش لشکری روان کردند
چو صبح را تتق از ساده پرنیان کردند

تا پایان قصیده ....

* چند بیتی از غزلیات عبیدزاکانی در سبک عراقی:

جا! بیا که بی تو دلم را قرار نیست
یوان! این چنین که منم در بلای عشق
گر خه اندت، راد و اگر راندن آرزوست
بیشم مایل صبر و انتظار نیست
دل عافیت نخواه و عقلم به کار نیست
آن کن که رای توسب، مرا خت! نیست

تا پایان غزل ...

* نمونه ای از رباعیات عبیدزاکانی با خلق مضمون لطیف:

زین گونه که این شمع روان می سوزد
گر گریه کنیم، هر دو با هم شاید
گویی ز فراق دوستان می سوزد
کاو را و مرا رشته جان می سوزد

گذشته از ذوق و هنر شاعرانه عبید، عموم مردم، او را به لطیفه‌گویی و طنازی می‌شناسند که همین مسأله، جایگاهش را در پهنهٔ ادب فارسی، از دیگر بزرگان ممتاز ساخته است.^۱

لطیفه‌های شیرین عبیدزاکانی

در لایه‌های نهان لطیفه‌های عبید، کنایات نیشدار و انتقاداتی تلخ نهفته است که خردمندان آن را درمی‌یابند و درک می‌کنند که فریادهای بی‌صدای بزرگانی چون عبید، از کجا رخاسته و چه دردهای بی‌درمانی قلب خسته و روح لطیف او را آزار داده است. به هر روی، لطایف عبید زاکانی تنها هزل صرف نیست، بلکه زمینهٔ آن بر جد نهاده شده و انفعاد^۲ مفید^۳ را شامل می‌شود.

عبید در مقدمه رساله^۴ را گشا به این نکته، با دقت هرچه تمام‌تر اشاره کرده است: «و چنین گفت مؤلف^۵ این رساله بت و محرر^۶ این مقال^۷... که فضیلت منطق که شرف انسان بدو منوط^۸ است بر دو وجه است. یکی جد و دیگری هزل و رجحان^۹ جد بر هزل مستغنی^{۱۰} است و چنانکه جد^{۱۱} مویب^{۱۲} دل است، هزل دایم نیز باعث استخفاف^{۱۳} و کسر عرض^{۱۴} می‌شود و قدما در این را^{۱۵} گفته‌اند:

جد همه ساله جان مردم بخورد
زل همه روزه آب مردم ببرد»

عبید زاکانی، هزل و مزاح را وسیلهٔ انتقاد و انگیزه^{۱۶} برای پاک‌سازی اخلاق در نظر می‌گیرد و در لایه‌های نهان آثار خویش از رنج‌های جانکاهی^{۱۷} برده‌ان و روح دانایان و متفکران روزگار او سنگینی می‌کرد، گاه به صورت هزل سخن گفته است.

وفات عبید

تقی‌الدین کاشی در تذکرهٔ خود، سال مرگ عبید را ۷۷۲ هـ.ق. و صادق اصفهانی در

۱. رک. مقدمه پرویز اتاپکی بر کتاب کلیات عبید زاکانی.

۲. نویسنده

۳. وایسته

۴. برتری

۵. بی‌نیاز

۶. خوارشمردن

۷. شکستن ابرو

کتاب شاهد صادق، آن را در سال ۷۷۱ هـ.ق. دانسته است.^۱

آثار و تألیفات عبید زاکانی

با توجه به عمر نسبتاً طولانی عبید، از او آثار و اشعار و تألیفات چندانی به جا نمانده است. شاید یکی از دلایل مهم این مسأله، پریشانی احوال و اوضاع نابه‌سامان زمانه عبید بوده که سبب شده است آثار بیشتری خلق نکند.

مجموع اشعار جد عبید بیش از سه‌هزار بیت و حجم رسایل گوناگون او از یک برابر و نیم جد مستان سعدی بیشتر نیست. اکنون اشاراتی گذرا بر آثار وی خواهیم داشت:

۱. کلیات اشعار: قصیده، غزل، ترجیع‌بند، ترکیب‌بند، مثنوی، قطعه و رباعی که در کتابی با نام کلیات عبید زاکانی، به چاپ رسیده است.

۲. مثنوی عشاق‌نامه: عبید این اثر را در سال ۷۵۱ هـ.ق. به نام شاه شیخ ابواسحاق به نظم درآورده و این مثنوی چند سال قبل، یک بار در تهران به چاپ رسیده است.

۳. کتاب نوادر الامثال: این کتاب به زبان عربی و مشتمل بر امثال و حکم و اشعار حکما و بزرگان است که تاکنون به چاپ نرسیده است.

۴. کتاب اخلاق الاشراف: رساله‌ای بسیار زیربین است که در آن، عبید درباره برخی فضایل اخلاقی مانند حکمت، عفت، شجاعت، عدالت، سخاوت، بردباری و وفا بحث کرده و این ویژگی‌ها را در اخلاق بزرگان و اشراف مورد بررسی قرار داده قرار داده است. این رساله در سال ۷۴۰ هـ.ق. تألیف شده است.

۵. ریش‌نامه: این اثر رساله کوچکی است درباره ریش و ویژگی‌های آن.

۶. صد پند: این رساله در سال ۷۵۰ هـ.ق. تألیف و در آن صد پند شیرین، گاه با چاشنی طنز مطرح شد.

۷. رساله تعریفات: شامل ده فصل است و آن را «ده فصل» نیز می‌خوانند. عبید در این اثر درباره تعدادی از اصطلاحات به زبان طنز سخن گفته است.

۱. رک. کلیات عبید زاکانی، مقدمه عباس اقبال.

۸. اشعار هزلویه و تضمینات.

۹. رساله دلگشا: از جمله آثار بسیار شیرین و جذاب عبید، رساله دلگشا است که در آن حکایت‌های عربی و فارسی به زبانی طنز و گاه حکمت‌آمیز و جد نوشته شده است. ۱۰. مکتوبات قلندران: دو نمونه از نامه‌های گروه خاصی از جامعه که به آنها «قلندر» می‌گفتند و عبید آن را به زبان طنز می‌نویسد.

۱۱. فال نامه بروج: رساله‌ای انتقادی و مختصر درباره گرفتن فال و موضوعاتی مانند آن که اکنون به چاپ نرسیده است.

۱۲. فال نامه وحوش و طیور: این اثر نیز مانند اثر گذشته به چاپ نرسیده و موضوع کلی آن، این است: «هر یک از پرندگان و حیوانات در فال ما چه نقش و تأثیری دارند. ۱۳. منظومه موش و مگه: این منظومه، در وزن بحر خفیف و جزو بلندترین قصاید اوست که در آن سخاوت از روی گریه‌ای است که با فریب و نیرنگ، موش‌ها را از بین می‌برد و در نهایت نیز جثه بزرگ بین آن‌ها اتفاق می‌افتد. ۱۴. مقامات^۱.

منابع و مآخذ

از جمله منابع موجود درباره عبید، کتاب کلیات عبید زاکانی و لطایف است که براساس نسخه استاد عباس اقبال و چند نسخه دیگر، تصحیح و ترجمه آیات و عبارات از پرویز اتابکی و به همت انتشارات زوار به چاپ رسیده و در این اثر مورد مطالعه قرار گرفته است. علاوه بر این، نسخه الکترونیکی رساله دلگشا که براساس کلیات عبید زاکانی استاد عباس اقبال، گردآوری شده و به دلیل خوانایی عبارات و کلمات به‌هنگام بازنویسی مورد استفاده قرار گرفته، از این دسته است. سومین منبع گزیده طنز عبید زاکانی، از ابوالفضل زرویی نصرآباد است که در انتشارات همشهری به چاپ رسید و مورد مطالعه مؤلف این کتاب قرار گرفت.